

Bezpodstawne wzbogacenie i nienależne świadczenie - analiza stanu faktycznego i przedstawienie stanu prawnego.

W niniejszym opracowaniu przedstawiono i poddano analizie pewien stan faktyczny w oparciu o rozstrzygniętą w ostatnim czasie przez sąd sprawę. Jako, że temat jest niewątpliwie interesujący, może jednak rodzić pewne wątpliwości, dla jego zgłębienia zaprezentowano również instytucję bezpodstawnego wzbogacenia w obecnym stanie prawnym.

Problem bezpodstawnego wzbogacenia wyłonił się na gruncie sprawy o zapłatę z powództwa X przeciwko Y. X w czasie zawierania umowy był generalnym wykonawcą inwestycji prowadzonej dla Z. Towar u Y, różniący się jedynie ilością poszczególnych rzeczy, zamówiły dwa podmioty: X i Z. Obaj kontrahenci uiścili też cenę sprzedaży (każdy po połowie) odpowiadającą wartości przedmiotu umowy sprzedaży. Towar zamówiony przez X i Z został dostarczony przez Y do miejsca przeznaczenia tj na teren inwestycji i odebrany przez uprawnioną osobę będącą przedstawicielem inwestora. Po upływie miesiąca Z odstąpił od umowy z X. Po dwóch latach X wezwał Y do spełnienia świadczenia podnosząc, że Y nie dopełnił warunków umowy bowiem nie dostarczył zamówionego towaru do zamawiającego - X - mimo wystawienia faktur i zapłaty ceny przez X. Wobec bezskutecznego upływu terminu do spełnienia świadczenia X wytoczył przeciwko Y powództwo o zapłatę występując w sprawie jako zubożały (świadczący). Powód wskazał na możliwość wystąpienia dwóch kondycji (roszczeń) - odpadnięcia podstawy prawnej lub nieosiągnięcie zamierzonego celu świadczenia.

Art. 405. Kto bez podstawy prawnej uzyskał korzyść majątkową kosztem innej osoby, obowiązany jest do wydania korzyści w naturze, a gdyby to nie było możliwe, do zwrotu jej wartości.

Do **bezpodstawnego wzbogacenia** dochodzi w sytuacji, gdy jeden z podmiotów wzbogaca się względem innego bez podstawy prawnej i zachodzi związek między wzbogaceniem jednego z podmiotów a zubożeniem innego. Wobec powyższego najważniejszym dla stwierdzenia czy doszło do bezpodstawnego wzbogacenia jest właściwa wykładnia pojęcia „wzbogacenie się”. Na gruncie przepisu art. 405 kc należy zdefiniować „wzbogacenie się” jako zwiększenie aktywów lub zmniejszenie pasywów następujące w wyniku przesunięcia majątkowego.

Ustawodawca istotę instytucji oparł na nieuprawnionym przejściu składników majątku na inną osobę. Z nieusprawiedliwionym przesunięciem majątkowym mamy do czynienia w sytuacji kiedy

nie występuje podstawa prawna przybierająca formę: czynności prawnej, przepisu ustawy, orzeczenie sądu czy decyzji administracyjnej.

W przypadku kumulatywnego wystąpienia poniższych przesłanek:

- wzbogacenie się jednego podmiotu,
- zubożenie drugiego z podmiotów,
- istnienie związku między wzbogaceniem a zubożeniem przejawiające się ze wspólnej przyczynie obu tych zdarzeń,
- bezpodstawność wzbogacenia.

wzbogacający jest zobligowany do wydania korzyści w naturze a jeśli jest to niemożliwe, do zwrotu wartości uzyskanej korzyści. Należy jednak wyraźnie zaznaczyć, że w doktrynie wystąpił podział co, do niezbędności wystąpienia zubożenia po stronie jednego z podmiotów. Jak dowodzi Agnieszka Rzetecka-Gil: *Twierdzi się, że ustawodawca przesłanki tej nie wymaga, a nawet gdy w szeregu stanów faktycznych dojdzie do bezpodstawnego wzbogacenia, nie będziemy mieli do czynienia z zubożeniem (jako przykład podaje się korzystanie z roweru sąsiada w czasie jego nieobecności i bez pozwolenia) (vide: Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania - część ogólna, LEX/el., 2011).*

Dla oceny zdarzenia i uznania zasadności żądania zwrotu korzyści w naturze bądź jej wartości ma więc przede wszystkim stwierdzenie wystąpienia wzbogacenia po jednej ze stron.

Szczególnym przypadkiem bezpodstawnego wzbogacenia jest **nienależne świadczenie**. Spełnienie świadczenia przez zubożonego staje się w tej sytuacji, przy jednoczesnym braku podstawy prawnej, źródłem powstania bezpodstawnego wzbogacenia.

Art. 410. § 1. Przepisy artykułów poprzedzających stosuje się w szczególności do świadczenia nienależnego.

§ 2. Świadczenie jest nienależne, jeżeli ten, kto je spełnił, nie był w ogóle zobowiązany lub nie był zobowiązany względem osoby, której świadczył, albo jeżeli podstawa świadczenia odpadła lub zamierzony cel świadczenia nie został osiągnięty, albo jeżeli czynność prawna zobowiązująca do świadczenia była nieważna i nie stała się ważna po spełnieniu świadczenia.

Przepis art. 410 kc reguluje zagadnienia związane z instytucją nienależnego świadczenia stanowiące rodzaj bezpodstawnego wzbogacenia z art. 405 kc. Prawodawca wskazał zamknięty katalog rodzajów nienależnego świadczenia:

1. ten, kto je spełnił, nie był w ogóle zobowiązany lub nie był zobowiązany względem osoby, której świadczył,
2. podstawa świadczenia odpadła,
3. zamierzony cel świadczenia nie został osiągnięty,

4. czynność prawna zobowiązująca do świadczenia była nieważna i nie stała się ważna po spełnieniu świadczenia.

W przypadku pierwszej kondycji (żądania zwrotu świadczenia) spełniono świadczenie w sytuacji nieistnienia zobowiązania. Świadczący w chwili spełniania świadczenia pozostawał w błędzie co, do istnienia zobowiązania bądź osoby uprawnionego.

W drugiej sytuacji w chwili spełnienia świadczenia istniała podstawa prawna - świadczenie było należne, zaś wystąpienie nienależności miało miejsce w późniejszym terminie w wyniku m.in. *„odwołania oświadczenia woli, odstąpienia od umowy, rozwiązania umowy, uchylecia się od skutków prawnych oświadczenia woli, ziszczenia się warunku rozwiązującego czy nadejścia terminu, roszczenia o zwrot ceny zwróconego towaru, odwołania darowizny, wystąpienia następczej niezgodności świadczenia z zasadami współżycia społecznego czy wzruszenia prawomocnego orzeczenia”* (vide: Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania - część ogólna, pod red. Andrzeja Kidyby).

Trzecia z podstaw zakreśla sytuację, w której niezależność świadczenia jest konsekwencją niespełnienia przewidzianego celu. Zamierzenie takie powinno być przede wszystkim zgodne z prawem, nie może być przy tym sprzeczne z zasadami współżycia społecznego. Zamiar powinien być sprecyzowany lub przynajmniej znany stronom, nie powinien być jednak objęty umową. W doktrynie wskazuje się, że wyklucza tę kondycję roszczenie o świadczenie wzajemne. Taki przypadek zaistnieje w sytuacji kiedy m.in. zapłacono cenę przed zawarciem umowy czy spełniono świadczenie równocześnie ze złożeniem oferty - doszło więc do przedświadczenia rodzącego w braku osiągnięcia przewidywanego celu stan zubożenia po stronie świadczącego.

Wreszcie z nienależnym świadczeniem bezpodstawnego będziemy mieli do czynienia w sytuacji kiedy pierwotnie istniała podstawa prawna, która jednak później odpadła. Tak będzie się działo w przypadku uchylecia się od skutków prawnych wadliwego oświadczenia woli, odwołania darowizny czy rozwiązania umowy przez sąd.

Bardziej skomplikowane jest omawiane zagadnienie jeśli idzie o stosunek trójstronny. Obok świadczącego i odbiorcy świadczenia pojawia się tutaj trzeci podmiot. Paweł Księżak zaznacza, że *„co do zasady kondycja przysługuje między stronami świadczenia (stosunku będącego przyczyną prawną - causam przysporzenia), a nie zapłaty. Decyduje zatem nie to, kto płacił i kto walutę otrzymał, lecz to, z czym kosztem i na czyją rzecz nastąpiło świadczenie”* (vide: P. Księżak, Bezpodstawne wzbogacenie. Art. 405–414 KC. Komentarz. Warszawa 2007).

Wracając na grunt przytoczonej sprawy, jak powiedziano na wstępie bezpodstawne wzbogacenie wystąpi jedynie wówczas gdy jeden z podmiotów zostanie wzbogacony bez podstawy prawnej. Spełnienie tych przesłanek będzie także konieczne by mówić o nienależnym świadczeniu. Biorąc

pod uwagę, że pozwany spełnił świadczenie wynikające z zawartej umowy i otrzymał zapłatę w kwocie odpowiadającej wartości dostarczonego na rzecz kontrahenta towaru trudno mówić, że doszło po jego stronie do jakiegokolwiek wzbogacenia. Tym samym nie został spełniony warunek *sine qua non* wystąpienia instytucji nienależnego świadczenia.

Mimo spełnienia podstawowej przesłanki powód wskazał, że wywodzi swoje roszczenie o zwrot nienależnego świadczenia w oparciu o fakt odpadnięcia podstawy świadczenia. Ta kondycja, jak już wspomniano, znajduje zastosowanie w sytuacji kiedy w chwili świadczenia było ono należne jednak w późniejszym okresie stało się nienależne. Podkreślić jednak należy, że mowa tu o świadczeniach podlegających na podstawie łączącego strony kontraktu zwrotowi w przypadku rozwiązania stosunku zobowiązaniowego oraz spełnieniu świadczeń na przyszłość w sytuacji gdy świadczenie wzajemne nie stało się wymagalne wobec zakończenia współpracy. Ten przypadek nie odpowiada jednak stanowi faktycznemu w sprawie.

X zwrócił jednocześnie uwagę na możliwość zaistnienia innej podstawy roszczenia a mianowicie na to, że zamierzony cel świadczenia nie został osiągnięty. W tym przypadku z kolei podstawa prawna nie mogłaby istnieć w chwili spełnienia świadczenia a miała powstać w przyszłości na skutek spełnienia celu sformułowanego przez strony w niebędącym umową porozumieniu. Biorąc pod uwagę powyższe trudno mieć wątpliwości, że w momencie świadczenia strony nie były związane kontraktem.

Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że w przytoczonej sprawie nie doszło do bezpodstawnego wzbogacenia jako, że nie zostały spełnione ustawowe przesłanki, szczegółowo przedstawione na wstępie. Na takim stanowisku stanął również sąd, dzieląc tym samym opinię autora, że w opisanym stanie faktycznym nie wystąpiło bezpodstawne wzbogacenie w jakiegokolwiek formie.

Ilona Mikołajczak

aplikant radcowski OIRP w Toruniu

Opracowano na podstawie:

Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania - część ogólna, LEX/el., 2011

Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania - część ogólna, pod red. Andrzeja Kidyby

E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Wyd. 5, Warszawa 2013

Książak P., Bezpodstawne wzbogacenie. Art. 405–414 KC. Komentarz. Warszawa 2007